

УДК 364.01(072):316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

Ольга СТОЛЯРИК

асистент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

Бібліографічний опис статті: Столярик, О. (2022). Якість подружнього життя у сім'ях, де виховуються діти з аутизмом. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 78–84, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

ЯКІСТЬ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ДІТИ З АУТИЗМОМ

Виховання дитини з аутизмом впливає на загальну якість життя сім'ї, в тому числі на якість подружніх взаємовідносин між партнерами. Мета даного дослідження – на основі системного аналізу наукової літератури та шляхом емпіричного дослідження (генеральна сукупність вибірки – 90 осіб, що виховують дітей з аутизмом) виявити соціальні проблеми, що погіршують якість подружнього життя партнерів, які виховують дітей з аутизмом. Дослідження побудоване на емпірико-редукціоністському підґрунті та проводилося на базі Навчально-реабілітаційного центру «Довіра» (м. Львів) методом опитування в рамках дослідження загальної оцінки якості життя сімей, що виховують дітей з аутизмом. Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити основні труднощі, які відчувають партнери у подружньому житті внаслідок впливу аутизму дитини: емоційне вигорання, стрес, дисбаланс розподілу обов'язків, деструктивна комунікація, конфлікти. Схожі результати демонструє аналіз даних, отриманих шляхом опитування, які вказують на брак часу у подружжя, зниження рівня довіри, відхід від романтизму, спадання лібідо, зростання суперечок, зосередження локусу спілкування на потребах дитини, страх повторної вагітності, зниження здатності подружжя успішно виконувати сімейні функції. Вказані труднощі систематизовано за наступним кластером: надмірне зосередження на потребах дитини, емоційне збіднення між партнерами, погіршення якості інтимного життя, конфлікти та суперечки, щоденні рутини, стрес, перевтома та емоційне вигорання. Наявна ситуація вимагає уваги соціальної роботи та залучення соціальних працівників до розробки інтервенцій, що здатні покращувати міжособистісні стосунки подружжя, що виховує дитину з аутизмом, в тому числі в нормалізації соціально-психологічного мікроклімату, реорганізації сім'ї, реструктуризації сімейних відносин.

Ключові слова: якість життя, подружнє життя, партнерські стосунки, дитина з аутизмом.

Olha STOLIARYK

Assistant at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 University str., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

To cite this article: Stoliaryk, O. (2022). Yakist' podruzhn'oho zhyttya u sim'yakh, de vykhovuyet'sya dity z autyzmom [Quality of married life in families with children with autism]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 78–84, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

QUALITY OF MARRIED LIFE IN FAMILIES WITH CHILDREN WITH AUTISM

Raising a child with autism affects the overall quality of life of the family, including the quality of marital relationships between partners. The purpose of this study is to identify social problems that worsen the quality of married life of partners raising children with autism, based on a systematic analysis of the scientific literature and through empirical research (the general sample – 90 people raising children with autism). The study was built on an empirical-reductionist basis and was conducted on the basis of the Training and Rehabilitation Center "Trust" (Lviv) by means of a survey within the study of the general assessment of the quality of life of families raising children with autism. The analysis of the scientific literature made it possible to identify the main difficulties experienced by partners in married life due to the influence of the child's autism: emotional burnout, stress, imbalance

of responsibilities, destructive communication, conflicts. Similar results are shown by the analysis of data obtained through surveys, which indicate a lack of time in marriage, decreased trust and warmth, departure from romanticism, decreased libido, increased controversy, locus of communication focused on the child, fear of re-pregnancy, reduced ability of spouses to successfully perform family functions. These difficulties are systematized by the following cluster: excessive focus on the needs of the child: emotional impoverishment between partners, deteriorating quality of intimate life, conflicts and disputes, daily routines, stress, fatigue and emotional burnout. The current situation requires the attention of social work and the involvement of social workers in the development of interventions that can improve the interpersonal relationships of spouses raising a child with autism, including the normalization of socio-psychological microclimate, family reorganization, family restructuring.

Key words: *quality of life, married life, partnership, child with autism.*

Актуальність дослідження. Якість життя сім'ї – багатомірне поняття, котре включає в себе елементи різного рівня, які оцінюються крізь призму впливу членів сім'ї одне на одного та на сім'ю загалом. Однак, якщо один з членів сім'ї, у силу об'єктивних чи суб'єктивних чинників, не здатний самотійно та автономно функціонувати в середовищі і потребує регулярної системної сімейної підтримки, а його вплив на сім'ю несе односторонній чи негативний характер, оцінка якості життя сім'ї знижується, що відзначається на усіх сферах її функціонування, в тому числі на подружніх відносинах партнерів. Народження дитини з інвалідністю визначає особливості функціональної здатності сім'ї, у якій вона виховується, впливає на взаємини у ній, особливості її соціального самопочуття та загальне благополуччя, особливо, якщо дитина не здатна до самообслуговування, або, внаслідок особливостей діагнозу, має ознаки ризикованої поведінки, яка може нести загрозу. Часто із погіршенням добробуту стикаються сім'ї, які виховують дітей з ментальними порушеннями. Виховання дитини з аутизмом часто стає випробуванням для сім'ї, яке за певних умов укріплює стосунки партнерів, однак наявні випадки, за яких подружні взаємини погіршуються внаслідок конфліктів, прихованих образ, зниження якості статевого життя, почуття провини чи сорому. На такому етапі, важливою є соціальна підтримка партнерів, котра здатна впливати на подружжя шляхом їхнього наснаження, посилення можливостей сім'ї, її здатності розуміти власні сильні сторони, навіть в межах прийняття діагнозу дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему якості подружнього життя та партнерських відносинах у сім'ях, де виховується дитина з аутизмом, вивчали численна кількість закордонних та вітчизняних дослідників. Відтак, К. Данст, К. Триветт, Е. Діл (Dunst, Trivette,

& Deal, 1988) визначають, що партнери, що виховують дитину з аутизмом зазнають впливу довготривалого стресу, яких визначає якість їхніх стосунків одне з одним. Дослідники зазначають, що стрес впливає на ставлення партнерів одне до одного, рівень емпатії та розуміння, особливості комунікації, розподіл сімейних ролей.

А от П. Кова та Д. Рід (Cowan & Reed 2002) зосереджують увагу на проблемі тривалого безперервного догляду за дитиною з аутизмом, який позбавляє партнерів можливості відпочинку, знижують кількість часу одне для одного та сприяють особистісному вигоранню. Відтак, науковці зазначають про випадки жорстокого поводження із дітьми та ризик виникнення гендерно зумовленого сімейного насильства.

Е. Дж. Хікі, Р. Нікс та С. Хартлі (Hickey, Nix & Hartley, 2019) у своєму дослідженні опираються на системний підхід у соціальній роботі, та вивчають вплив аутизму дитини на якість емоційних відносин та соціально-психологічний мікроклімат у сімейних системах «чоловік – дружина», «батьки – дитина».

К. Калета та С. Блонська (Kaleta & Włóńska, 2021) теж вказують на емоційне вигорання у обидвох партнерів, що зумовлене нездоровою комунікацією між подружжям, однак стверджують, що матері страждають від нього в більшій мірі ніж батьки. Гендерну нерівність підтверджують результати дослідження, проведеного в Нігерії (Kehinde, Lindly, Ntombela, & Hermann, 2022), результати якого демонструють, що жінки виконують значно більше обов'язків з догляду за дитиною ніж чоловіки та зазнають більшого стресу, а чоловіки, натомість схиляються до патріархічної функції та уникають надмірного спілкування з дитиною.

Натомість, вагомі результати, репрезентовані у дослідженні Л. Дж. Каміллері (Camilleri, 2022), який зосереджувався на вивченні життєвого досвіду батьків (партнерів чоловічої статі)

дітей із аутизмом з Мальти. Відтак, дослідник виокремив ключові аспекти проблеми виховання дитини з аутизмом: діагноз, пошук рішень, стосунки між партнерами, труднощі комунікації, батьківська компетентність, соціальна інтеграція, позитивні результати та міркування про майбутнє. Л. Дж. Каміллері зазначає, що чоловіки глибоко переживають кризу, зумовлену народженням дитини з аутизмом, яка детермінована руйнацією планів та сподівань, розчаруванням, проживанням почуття сорому та провини. Науковець також наголошує на тому, що виховання дитини з аутизмом пов'язане із значними фінансовими затратами. Оскільки, в більшій мірі обов'язки догляду за дитиною здійснює жінка, то чоловіки мають потребу в надмірній професійній діяльності задля задоволення матеріальних потреб сім'ї.

Дослідниця А. Саптясарі (Saptyasari, 2020) звертає увагу на роль комунікації між партнерами, зокрема при обговоренні подружніх рутин. На думку дослідниці, фокус комунікації визначає здатність подружжя протистояти стресу та укріплює стосунки, тому пропонує зосереджувати роботу на позитивному спілкуванні та конструктивному обговоренні труднощів сім'ї. К. Бріссіні та Д. Х. Соломон (Brisini, & Solomon, 2020) теж зазначають, що комунікація, особливо з приводу обговорення питань лікування, виховання та адаптації дитини з аутизмом впливає на зростання конфліктів між подружжям. Схожої думки дотримують і М. Браун, Дж. Уайтінг, А. Хаке, Е. Кахумоку-Фесслер, які демонструють вплив комунікації на копінг-стратегії, які використовують партнери про подолання подружніх конфліктів.

Водночас, поряд з негативним впливом аутизму на стосунки подружжя, наявні дослідження, що підтверджують позитивний зв'язок між вихованням дитини з РСА та укріпленням стосунків між партнерами. До прикладу, С. Хартлі та ін. (Hartley et.al., 2017), вивчаючи конфлікти між партнерами, що виховують дитину з аутизмом, дійшли висновку, що хоча партнери й проживають більшу кількість конфліктів у зрівнянні з звичайними сім'ями, однак демонструють одне до одного вищий рівень чутливості, емпатії, співпереживання.

К. Баеза-Веласко, С. Мішелон, С. Раттаз, Е. Пернон і А. Багдадлі (Baeza-Velasco, Michelin, Rattaz, Pernon & Baghdadli, 2013)

дійшли висновку, що шлюб у сім'ях, де виховується дитина з РСА, є міцнішим та розпадається лише у 25% випадків.

О. Коджабієк, Є. Фазліоглу (Kocabiyik & Fazlioglu, 2018) пропонують зосереджуватися на нарративах подружньої пари. Так, у ході дослідження, дослідники виявили, що партнери стикаються з такими основними труднощами, як діагноз, почуття надії і розчарування, догляд за дитиною, соціальні реакції/стигматизація, труднощі при виконанні батьківських ролей, психосоматичні розлади, міркування про сенс життя та переживання, пов'язані з подальшим розвитком та адаптацією дитини.

Метою даного дослідження є виявлення особливостей якості подружніх взаємовідносин у сім'ях, які виховують дітей з аутизмом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дане дослідження ґрунтується на системному теоретичному огляді наукової літератури та аналізі результатів емпіричного дослідження, отриманих за допомогою авторського питальника якості подружніх взаємостосунків у сім'ях де виховується дитина з аутизмом. Емпіричне дослідження проводився на базі Комунального закладу Львівської обласної ради «Навчально-реабілітаційного центру «Довіра та Львівського міського центру соціальних служб (Semigina & Stolyaryk, 2022). Дослідження тривало з березня по квітень 2019 року, генеральна сукупність вибірки – 90 батьків, які виховують дітей з аутизмом (дві контрольні групи К1, К2 по 30 осіб кожна та 1 експериментальна група) (див. табл.1)

Взаємовідносини у сімейних підсистемах визначають психологічне та соціальне самопочуття подружжя, їхню стійкість перед життєвими викликами, згуртовує подружжя, консолідує їхні зусилля над вирішенням сімейних негараздів. Одна з частин авторського опитувальника «Родинні взаємостосунки» покликана вивчати суб'єктивну оцінку подружнього життя партнерами. Якщо розглядати сім'ю як самобутню систему, то моделі, традиції та особливості комунікації і взаємодії розпочинаються із ставлення між партнерами. Сімейні моделі та сценарії, що існували до народження дитини, здатні змінюватися, коли сім'я стикається з викликами, детермінованими аутизмом, та соціальними проблемами, які вона долає в процесі свого функціонування.

Соціально-демографічні показники трьох груп досліджуваних

Вибірка	К-сть	Стать		Місце проживання			Освіта					Вік			
		Ч	Ж	Місто	Село	СМТ	Науковий ступінь	Повна вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Загальна середня освіта	18-25	25-34	35-44	45-60
E1	30	11	19	12	16	2	1	16	1	12	–	1	8	18	3
K1	30	14	16	25	2	3	1	11	4	7	7	–	6	17	7
K2	30	13	17	22	3	5	–	14	6	9	1	2	8	16	4

Аналіз результатів дослідження ($n = 90$) вказує на те, що значна частка подружніх пар уникають тісного спілкування одне з одним та схиляються до проведення дозвілля чи вільного часу окремо одне від одного (K1 – 30%, $M = 1.56$, $SD = 1.52$; K2 – 50%, $M = 2.30$; $SD = 1.29$; E1 – 66.7%, $M = 2.83$, $SD = 0.79$). Така ситуація може вказувати на втому подружжя, емоційне збіднення партнерів по відношенню одне до одного, бажання побути наодинці, послаблення почуттів, потребу «перемкнути» увагу з сім'ї на інші сфери життя.

Значна кількість досліджуваних вказують, що відчують зміни у стосунках з партнером опісля народження дитини (K1 – 90%, $M = 3.46$; K2 – 90%, $M = 3.36$; E1 – 83.3%, $M = 3.30$). Такі результати демонструють прямий вплив аутизму на партнерські стосунки, що підтверджують і дані, які репрезентують фокус уваги сімейного життя – трохи більше 70% опитуваних вважають, що їхнє подружнє життя зосереджено на потребах дитини з аутизмом (K1 – 86.7%, $M = 3.36$; K2 – 70%, $M = 3.20$; E1 – 73.4%, $M = 3.10$). Надмірна увага на проблемах та потребах дитини позбавляє партнерів можливості дбати одне про одного, знижує здатність вирішувати не лише дитячі проблеми, а й сімейні чи подружні негаразди, сприяє нехтуванню інтересами та потребами одне одного або інших членів сім'ї. Фрустровані потреби можуть спричинити відчуття у подружжя незадоволення сімейним життям та одне одним, що в свою чергу визначатиме мікроклімат стосунків. Сім'ї стикаються з труднощами раціонального розподілу часу між сімейними тур-

ботами, професійною діяльністю, щоденними рутинами та доглядом за дитиною з аутизмом (K1 – 96.7%, $M = 3.63$; K2 – 96.6%, $M = 3.60$; E1 – 96.7%, $M = 3.56$). Несформований тайм-менеджмент провокує ситуації, за яким партнери зіштовхуються із труднощами організації спільного (інтимного) дозвілля чи відпочинку (K1 – 86.7%, $M = 3.46$; K2 – 83.3%, $M = 3.33$; E1 – 73.4%, $M = 3.03$). Наявність можливості побути лише удвох, без присутності дитини – складова здорових партнерських відносин. У випадку, коли партнери не мають змоги проводити спільно час, збіднюється їхня емоційна сфера у відношенні одне до одного, знижується статеве лібідо, зменшується якість спілкування. За такої ситуації між партнерами виникають незрозуміння, суперечки, конфлікти (K1 – 96.7%, $M = 3.66$; K2 – 76.7%, $M = 3.23$; E1 – 83.4%, $M = 3.36$), які в свою чергу можуть спричинити випадки гендерного насильства, жорстокого поведіння, спалахи фізичної чи вербальної агресії, байдужість.

Досліджувані зазначають, що часто відчують негативні емоції по відношенню до шлюбних партнерів, зокрема агресію, гнів, страх, зневагу (K1 – 26.7%, $M = 1.80$; K2 – 50%, $M = 2.43$; E1 – 70%, $M = 2.70$). З однієї сторони, такий емоційний фон може бути наслідком конфліктів та суперечок, а з іншої – причиною, оскільки свідчить про наявність ситуацій чи проблем, які не обговорюються чи замовчуються між подружжям. Відтак, частка опитуваних зазначили, що мають приховані образи на партнерів, які не в силах забути (K1 – 4%, $M = 0.80$; K2 – 40%, $M = 1.93$; E1 – 43.3%, $M = 2.16$).

Образи, які партнери не виголошують, можуть посилювати стрес, спровокований доглядом за дитиною, емоційне вигорання та знижувати рівень довіри та теплих стосунків між партнерами (K1 – 30%, M = 0.87; K2 – 50%, M = 2.30; E1 – 76.7%, M = 3.0). За таких обставин збіднюється статеve життя партнерів та знижується статевий потяг одне до одного (K1 – 40%, M = 2.16; K2 – 46.6%, M = 2.33; E1 – 73.4%, M = 2.86). Погіршення якості інтимного життя може пояснюватися зниженням самооцінки партнерів, відчуттям недостатньої привабливості у очах партнерах, набутої фригідності жінки або ж боязню повторної вагітності. Відтак, з метою вивчення досвіду батьківства, респондентам пропонувалось відповісти на питання: «Маючи теперішні знання, чи погодилися б Ви прожити досвід батьківства (материнства) повторно?». Розподіл відповідей досліджуваних вказує на наявність страху повторення сценарію народження дитини з порушенням розвитку, що може пояснюватися наслідками стресу, постдіагностовими станами, емоційним вигоранням партнерів внаслідок потреби регулярного догляду за дитиною з РСА тощо (K1 – 61%, M = 2.43; K2 – 56.7%, M = 2.73; E1 – 53.3%, M = 2.20) (див. рис. 1).

Аналіз результатів дослідження вказує на те, що партнери намагаються дистанціюватися одне від одного, і за можливості, бажають пере-

бувати за межами дому (K1 – 36.6%, M = 2.03; K2 – 50%, M = 2.60; E1 – 60%, M = 2.90), що може свідчити про стратегію уникнення шляхом ізоляції від джерела стресу.

Окрім труднощів у міжособистісних та інтимних відносинах, партнери стикаються з труднощами розподілу фінансових зобов'язань, які включають спільне планування сімейного бюджету, узгодження потреб та витрат сім'ї (K1 – 16.6%, M = 0.90; K2 – 26.6%, M = 1.63; E1 – 23.4%, M = 1.80). Поряд з тим, партнери зізнаються, що мають фінансові труднощі, спричинені значними витратами на послуги, пов'язані з аутизмом дитини (K1 – 16.6%, M = 1.30; K2 – 40%, M = 2.00; E1 – 63.4; M = 2.76). Фінансова нестабільність виникає і за умови нерегулярної зайнятості одного з партнерів, що пов'язано з доглядом за дитиною. В більшості випадків це стосується жінок, що може стати причиною виникнення економічного насильства, зниження самооцінки та самореалізації дружини, її особистісним знеціненням. Також погіршується господарсько-економічна та побутова функції сім'ї. Як свідчать отримані дані, більшість хатніх обов'язків та рутин, пов'язаних із доглядом за дитиною покладені на дружину.

Аналіз вище викладених результатів емпіричного дослідження дозволяє систематизувати труднощі, що знижують якість партнер-

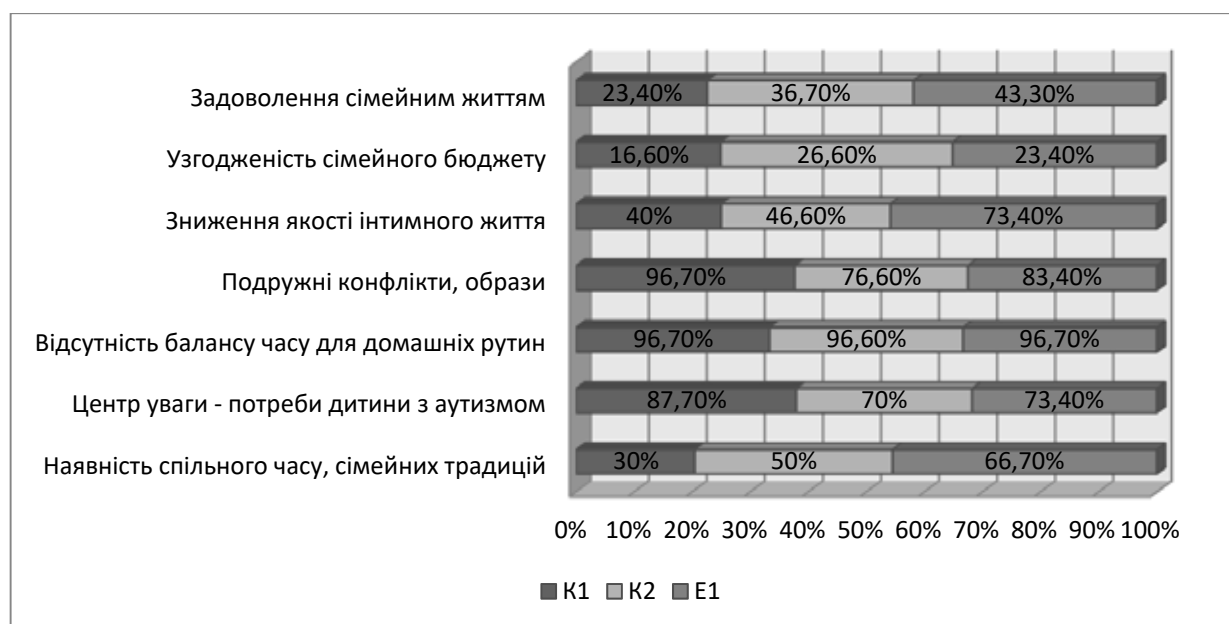

Рис. 1. Особливості оцінки якості партнерських стосунків у трьох групах досліджуваних, що виховують дітей з аутизмом (n = 90)

ських стосунків батьків дитини з аутизмом:

Надмірне зосередження на потребах дитини: результати свідчать, що подружнє життя партнерів зосереджене виключно на потребах дитини з аутизмом, більшість розмовних тем стосуються теми виховання чи догляду, основні фінансові затрати скеровуються на витрати, пов'язані з аутизмом.

Емоційне збіднення: партнери зазначають, що відчувають опісля народження дитини холод у стосунках, зниження романтизму, теплоти, довіри.

Погіршення якості інтимного життя. В більшості випадків, насиченість та інтенсивність статевого життя знижується, поряд з тим пропадає інтимність у відносинах, яка включає в себе спільне дозвілля, сімейні традиції, здатність бути наодинці, без присутності дитини.

Конфлікти та суперечки. Результати дослідження демонструють високі показники конфліктів у сім'ях, вагомий поріг непорозуміння між партнерами, наявність прихованих образ.

Щоденні рутини. Подружжя стикається з викликами при виконанні господарської, побутової, виховної, економічної функції. Відтак, партнери відчувають фінансові труднощі, пов'язані з витратами на дитину, браком часу для виконання щоденних справ, гендерним дисбалансом при розподілі домашніх обов'язків та обов'язків догляду за дитиною.

Стрес, перевтома та емоційне вигорання. Результати вказують на ознаки депресії у подружжя, детерміновані впливом довготривалого стресу, бажанням ізоляції та дистанцію-

вання, внаслідок вигорання та надмірної перевтоми, є ознаки копінг-стратегій уникнення.

Наявна ситуація потребує втручання соціальної роботи, яке варто зосередити на вивченні контексту життєвих обставин, в яких перебувають партнери та зосередити процес втручання на сімейній реструктуризації та реорганізації сім'ї як системи. У фокусі уваги – налагодження конструктивної взаємодії та спілкування між партнерами, відновлення сімейних традицій, культивування позитивних сценаріїв їх розвитку, віднаходження сильних сторін кожного партнера та спільних сильних сторін подружжя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виховання дитини з порушеннями розвитку впливає на якість партнерських взаємин між подружжям та визначає загальну якість життя сім'ї. Тривалий стрес, спричинений потребою регулярного догляду, пост-діагностичні стани, депресія, надмірне акцентування уваги партнерів на потребах виключно дитини, брак часу для інтимних взаємин, емоційне збіднення внаслідок конфліктів, образ, знижує довіру, емпатію та розуміння між чоловіком та дружиною. Поряд з тим, партнери мають значно ширший спектр обов'язків у зрівнянні із сім'ями, що виховують нормотипових дітей. Перспективи подальших наукових досліджень у рамках окресленої проблематики полягає у теоретичному аналізі сучасних стратегій соціальної роботи в рамках інтервенцій, що передбачають реструктуризацію та реорганізацію партнерських стосунків задля покращення взаємодії подружжя, відновлення романтизму у стосунках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baeza-Velasco, C., Michelon, C., Rattaz, C., Pernon, E., & Baghdadli, A. (2013). Separation of parents raising children with autism spectrum disorders. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*. 2013. Vol. 25(6). P. 613–624.
2. Brisini, K. S. C., & Solomon, D. H. Relational uncertainty and taking conflict personally: comparing parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2020. Vol. 50(12). P. 4401–4411.
3. Brown, M., Whiting, J., Haque, A., & Kahumoku-Fessler, E. (2020). A Summative content analysis of stress and coping among parents of children with autism. *The American Journal of Family Therapy*. 2020. Vol. 49(3). P. 237–250.
4. Camilleri, L. J. Exploring the Lived Experiences of Fathers of Children on the Autism Spectrum: A Narrative Inquiry. *SAGE Open*. 2022. Vol. 12(2). 21582440221089927.
5. Cowan, P. S., & Reed, D. A. (2002). Effects of respite care for children with developmental disabilities: Evaluation of an intervention for at risk families. *Public Health Nursing*. 2002. Vol. 19, P. 272–283.
6. Dunst, C., Trivette, C., & Deal, A. *Enabling and empowering families: Principles and guidelines for practice*. Cambridge, MA: Brookline. 1988. 316 p.
7. Hartley, S. L., Papp, L. M., Mihaila, I., Bussanich, P. M., Goetz, G., & Hickey, E. J. Couple conflict in parents of children with versus without autism: Self-reported and observed findings. *Journal of child and family studies*. 2017. Vol. 26(8). P. 2152–2165.
8. Hickey, E. J., Nix, R. L., & Hartley, S. L. Family emotional climate and children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*. 2019. Vol. 49(8). P. 3244–3256.

9. Kaleta, K., & Błońska, S. Martial burnout in mothers of children with autism spectrum disorder: the role of marital communication and sociodemographic factors. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*. 2021. Vol. 47(3). P. 442–461.
10. Kehinde, O. A., Lindly, O. J., Ntombela, B., & Hermann, C. Brief Report: Gender-Based Stereotypical Roles of Parents Caring for Autistic Children in Nigeria and South Africa. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2022. P. 1–12.
11. Kocabiyik, O. O., & Fazlioglu, Y. Life Stories of Parents with Autistic Children. *Journal of Education and Training Studies*. 2018. Vol. 6(3). P. 26–37.
12. Sptyasari, A. Communication between Husband and Wife in Negotiating a Parenting Role for their Child with Autism Spectrum Disorder (ASD). *Jurnal Komunikasi Indonesia*. 2020. P. 89–97.
13. Semigina T., Stoliaryk O. “It was a Shock to the Whole Family”: Challenges of Ukrainian Families Raising a Child with Autism. *Socialinè Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*. 2022. № 24. P. 8–23. URL: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2022.34>

REFERENCES:

1. Baeza-Velasco, C., Michelon, C., Rattaz, C., Pernon, E., & Baghdadli, A. (2013). Separation of parents raising children with autism spectrum disorders. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*. 25(6). 613–624.
2. Brisini, K. S. C., & Solomon, D. H. (2020). Relational uncertainty and taking conflict personally: comparing parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 50(12). 4401–4411.
3. Brown, M., Whiting, J., Haque, A., & Kahumoku-Fessler, E. (2020). A Summative content analysis of stress and coping among parents of children with autism. *The American Journal of Family Therapy*. 49(3). 237–250.
4. Camilleri, L. J. (2022). Exploring the Lived Experiences of Fathers of Children on the Autism Spectrum: A Narrative Inquiry. *SAGE Open*. 12(2). 21582440221089927.
5. Cowan, P. S., & Reed, D. A. (2002). Effects of respite care for children with developmental disabilities: Evaluation of an intervention for at risk families. *Public Health Nursing*. 19. 272–283.
6. Dunst, C., Trivette, C., & Deal, A. (1988). Enabling and empowering families: Principles and guidelines for practice. Cambridge, MA: Brookline.
7. Hartley, S. L., Papp, L. M., Mihaila, I., Bussanich, P. M., Goetz, G., & Hickey, E. J. (2017). Couple conflict in parents of children with versus without autism: Self-reported and observed findings. *Journal of child and family studies*. 26(8). 2152–2165.
8. Hickey, E. J., Nix, R. L., & Hartley, S. L. (2019). Family emotional climate and children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*. 49(8). 3244–3256.
9. Kaleta, K., & Błońska, S. (2021). Martial burnout in mothers of children with autism spectrum disorder: the role of marital communication and sociodemographic factors. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*. 47(3). 442–461.
10. Kehinde, O. A., Lindly, O. J., Ntombela, B., & Hermann, C. (2022). Brief Report: Gender-Based Stereotypical Roles of Parents Caring for Autistic Children in Nigeria and South Africa. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 1–12.
11. Kocabiyik, O. O., & Fazlioglu, Y. (2018). Life Stories of Parents with Autistic Children. *Journal of Education and Training Studies*. 6(3). 26–37.
12. Sptyasari, A. (2020). Communication between Husband and Wife in Negotiating a Parenting Role for their Child with Autism Spectrum Disorder (ASD). *Jurnal Komunikasi Indonesia*. 89–97.
13. Semigina T., & Stoliaryk O. (2022). “It was a Shock to the Whole Family”: Challenges of Ukrainian Families Raising a Child with Autism. *Socialinè Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*. 24. 8–23. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2022.34>